

ФУНКЦІЇ НЕЛІТЕРНИХ ЗНАКІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПИСЕМНОЇ МОВИ

Станіслав О.В.

Волинський державний університет імені Лесі Українки

Поняття “нелітерних знаків”, що покладене в основу нашої наукової розвідки, випливає з понять “письмо” та “писемна мова”. Попри значні напрацювання у сфері вивчення письма, залишаються актуальними питання засобів його вираження. У структуру сучасного письма французької мови входять основні графеми, що представлені буквами алфавіту, та допоміжні – позаалфавітні елементи (нелітерні знаки). Власне цим допоміжним графемам і присвячується означена стаття.

Традиційно серед нелітерних знаків французької орфографії підлягали аналізу лише знаки пунктуації (О.І.Богомолова, Л.Г.Веденіна, Ж.Дамурет, А.Допань, А.Сансін, Н.О.Шигаревська). Окремі аспекти функціонування дефіса, апострофа, інтервалу вивчалися О.А.Лабенко при дослідженні нелітерних графічних засобів диференціації омофонів, І.В.Ситдиковою, при аналізі використання нелітерних знаків у неонімах сучасної французької реклами. Ґрунтовні теоретичні розробки проблеми значущих орфографічних елементів письма, їхньої структури, відношень, функцій знайшли відображення у працях Г.Г.Крючкова.

Мета цієї статті – визначити систему нелітерних одиниць французької орфографії та зробити огляд їхніх функцій, застосовуючи комплексний опис. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- виявити графічні засоби, що складають систему нелітерних знаків французької орфографії та класифікувати досліджувані одиниці;
- описати функціональні характеристики нелітерних знаків французької писемної системи, виділити їхні основні функції.

Отже, до нелітерних знаків французької мови ми відносимо діакритичні знаки (акут, гравіс, циркумфлекс, трема, седій), інтерлітери (дефіс, апостроф, інтервал), а також знаки пунктуації як допоміжні графеми, що слугують для членування писемного тексту.

Варто зазначити, що досліджувані одиниці – графічно своєрідні і вирізняються своїм зображенням та розташуванням. На рівні графів вони представлені найпростішими знаками та їх комбінаціями – крапкою, рискою, вигнутим штрихом, заокругленням. У процесі аналізу було з'ясовано, що ці графеми можуть утворювати ряди знаків. Найпростіший графічний знак французької графіки крапка (.) є конструктивним елементом літер “і” та “j”, утворює надрядковий знак трема (¨), має пунктуаційне значення, входить до складу інших пунктуаційних знаків: двокрапки (:), три крапки (...), ряду крапок (.....), крапки з комою (;), знака оклику (!), знака питання (?), використовується у фонетичній транскрипції. Рискою описуються такі нелітерні знаки французького письма, як дефіс (-), тире (–), акут (´), гравіс (˘), циркумфлекс (^), лапки (« »). За допомогою вигнутого штриха можна зобразити кому (,), апостроф (’), підрядковий діакритичний

знак седій (ç), графічний атрибут великої літери Q тощо. Інтервал, який не має ніякого графічного позначення, утворює ряд із абзацем та полями.

Встановлено, що нелітерні одиниці французької орфографії можуть складатися: 1) з одного елемента (крапка, кома, дефіс, тире, апостроф, акут, гравіс, седій); 2) з однакових елементів, повторених кілька разів (двокрапка, три крапки, циркумфлекс, трема); 3) з поєднання різних знаків (крапка з комою, знак оклику, знак питання); 4) з дзеркальним поворотом і дистанційним розташуванням частин знака (дужки, лапки, подвійне тире, подвійні коми). Нелітерні знаки, поєднуючись один із одним, реалізують властивості варіантності та високий комбінаторний потенціал одиниць писемної мови.

Оскільки нелітерні знаки французької графіки беруть участь в оформленні сегментів різних видів, то вони були класифіковані як:

- нелітерні знаки з буквою (діакритичні знаки),
- нелітерні знаки середини слова (інтерлітери),
- міжслівні нелітерні знаки (пунктограми).

Загалом інвентар указаних знаків складається з 18 одиниць.

Нелітерні знаки з буквою визначаються як графічні елементи, що змінюють звучання букви, яку вони супроводжують, тобто, основна функція цих графічних одиниць – фонографічна. Доведено, що вони виступають графемами французького письма, оскільки певною мірою співвідносяться з фонемами та часто виконують розрізнявальну функцію на графематичному рівні: *lés* (subst.) – *les* (art.), *là* (adv.) – *la* (art.).

Нелітерні знаки середини слова (дефіс, апостроф, інтервал) є графічним засобом поділу слова на окремі частини з метою їх семантичного об'єднання, що функціонують здебільшого на орфографічному та лексичному рівнях. Дослідження засвідчило, що такі одиниці є орфограмами французької орфографічної системи, тобто обґрунтовуються як мінімальні значущі одиниці письма, яким властиві графо-фонетико-граматико-семантичні відношення. Приміром, слово *belle fille* (-f-) (гарна дівчина) можна записати, використавши нелітерний знак дефіс: *belle-fille* (-f-) (невістка), як бачимо, простежується тісний зв'язок із семантичним рівнем мови, адже у французькій мові неможливо правильно записати слово, не знаючи його значення [Крючков 2004].

Міжслівні нелітерні знаки використовуються для графічного оформлення написаного на синтаксичному рівні, вони складають пунктуаційну систему писемної мови. Призначення нелітерних міжслівних знаків полягає у поділі цілого тексту на частини, щоб уможливити представлення тексту не як аморфну масу символів, а у вигляді одиниць, що швидко й чітко розрізняються зором.

Отже, нелітерні знаки французької графіки функціонують на різних рівнях мовної структури: графічному, фонетичному, лексичному, синтаксичному тощо. Таким чином, це – значущі одиниці французької графічної системи.

Попри те, що нелітерні знаки є одиницями графічного рівня і не мають, як правило, звукового аналога, вони виконують ряд важливих функцій у

французькій писемній мові. Функціональний аналіз показав, що нелітерні знаки французької орфографії – це поліфункціональні графічні одиниці, які здійснюють такі основні функції: фонографічну, змісторозрізнявальну, графомарковану, прагматичну.

Фонографічна функція полягає в тому, що досліджувані одиниці здатні відображати фонетичну варіантність деяких слів, виразів, указувати на фонетичний відповідник, до складу якого входить нелітерний знак. Так, акут указує на закритість фонему *e*: *é* – [e], гравіс – на відкритість звука *e*: *è* – [ɛ], седій позначає фонему [s], дефіс може набувати фонетичного оформлення, коли він стоїть між двома цифрами чи словами, які вказують на кількісні, просторові чи часові межі (у словосполученнях на зразок *pages 15-20*, *pages 45-46* дефіс має звукову відповідність *à* [a] в першому випадку і *et* [e] – в другому). Інтервал реалізує фонографічну функцію завдяки наявності інтерлітерної відстані між словами, що становлять єдине поняття, він графічно відображає появу додаткового звука, в якого не має у даному разі орфографічної відповідності. Йдеться про виникнення в усній мові випадного *e* при збігові декількох приголосних (приміром у таких словосполученнях: *un match[ə] nul*, *un film[ə] français*). Щодо пунктограм, то вони здійснюють фонографічну функцію, оформлюючи інтонаційно синтаксичні конструкції: позначають паузи різної довготи, особливості інтонації речень залежно від комунікативного типу (крапка – інтонація завершення, спадний тон; знак оклику – емотивна інтонація, додатковий наголос; знак питання – висхідне чи спадне завершення).

Змісторозрізнявальна функція виявляється в можливості нелітерних знаків диференціювати на письмі омоніми-омофони. За допомогою цієї характеристики відбувається диференціація лексико-семантичного значення та/або граматичних форм [Лабенко 2003]. Фіксуємо приклади на зразок: *forcément* (adv.) – *forcement* (subst.), *à* (prép.) – *a* (v. avoir), *à-propos* (-m-) (слухний час) – *à propos* (до речі), *d'avantage* (переважний) – *davantage* (більше), *quoi que* (pron. relat.) – *quoique* (conj.), *plus tôt* (adv.+adv.) – *plutôt* (adv.), *parce que* (loc.conj.) – *par ce que* (prép.+pron.+conj.) і таке інше.

Стосовно пунктуаційних знаків, то вони здійснюють змісторозрізнявальну (диференційну) функцію згідно з семантичним принципом в умовах контексту, коли заданий зміст може бути реалізований лише з опорою на ці знаки. Змістовий принцип у розставленні пунктуаційних знаків виявляється при такому складному синтаксичному явищі, як відокремлення та у приєднувальних конструкціях з метою уточнення, конкретизації, додаткового, побіжного повідомлення, підкреслення усіляких деталей тощо. Міжслівні знаки допомагають тому, хто пише (адже він не володіє іншими засобами виділення), передати дуже тонкі семантичні особливості, підкреслити їх значущість та виразність.

Реалізація **графомаркованої** функції обмежується створенням графічного образу слова, коли досліджувані одиниці виступають невід'ємним атрибутом лексичної одиниці. У процесі дослідження було з'ясовано, що в результаті повної чи часткової редукції відбувається нейтралізація фонетичної

функції в акута, гравіса та циркумфлекса у ненаголошеному складі. Попри це, досліджувані знаки залишаються обов'язковими елементами слів, тобто здійснюють графомарковану функцію та утворюють повноцінні орфограми, як-то: (*prévenir, fièrement, rêver*). Дефіс реалізує вказану функцію при оформленні написання складних слів (*après-midi*); складних числівників до ста при відсутності сполучника *et (vingt-cinq)*; особових займенників у супроводі прикметника *même (moi-même)*; слів, що вжиті з вказівними частками *ci, là (celui-ci, celle-là)*; при графічному оформленні інверсії підмета і таке інше. В реалізації графомаркованої функції апостроф спостерігається при оформленні написання деяких французьких слів, приміром: *hors-d'oeuvre, aujourd'hui*; для позначення явища елізії на письмі.

Крім цього, названа функція реалізується пунктограмами відповідно до синтаксичного принципу розуміння теоретичних засад пунктуаційної системи. До розряду синтаксично зумовлених можна віднести такі знаки, як крапка, що фіксує кінець речення; знаки, що маркують різноманітні видільні звороти (слова, словосполучення, сегментовані конструкції); знаки при однорідних членах речення.

Результати аналізу стверджують, що в процесі функціонування нелітерні знаки використовуються для реалізації **прагматичної** функції, що є особливо актуальним на сучасному етапі розвитку лінгвістики. Здійснюючи інтенцію повідомлення, прагматичний аспект передбачає вплив на адресата, створення в нього особливого враження від прочитаного. Прагматичний вияв нелітерних знаків відбувається при зоровому сприйнятті тексту, зазвичай, це – використання знаків у лексемах з порушенням норми та запозиченнях. Що стосується діакритичних знаків, то йдеться, насамперед, про лексеми з ненормативним уживанням. Порушення орфографічних правил є прикладом, розрахованим на доповнення повідомлення деякими деталями, нюансами, на виявлення додаткової інформації [Веденіна 1975]. Приміром: - *Ouf maintenant, le maître, il va se reposer* (A. Maurois, *Les roses de septembre*, p. 47). У виразах *maintenant, le maître, se reposer* передається іспанський акцент, діалект із метою відобразити територіальні особливості мови й таким чином створити графостилістичний ефект. Іноді циркумфлекс зберігається в запозичених словах, щоб підкреслити їх "екзотичність". У такому разі він виступає як своєрідний орнамент тієї чи іншої лексичної одиниці: *nô* (япон. лірична драма), *stupâ* (інд. ступа). Ці запозичення представляють собою, як правило, назви етнографічних, міфологічних, релігійних реалій, а також назви предметів традиційної культури й побуту, явищ природи, видів флори, фауни тощо. Так, трема в монограмах *ä* та *ö* вказує, здебільшого, на запозичення з германських мов, а монограма *ï* є традиційною для мов східної групи.

У текстах реклами нелітерні знаки часто порушують мовну норму, що пояснюється бажанням творців реклами підкреслити, виділити текст, слово, привернути увагу читача до тієї чи іншої назви, інформації. З огляду на це, цікавою видається назва гри *Son 'art*, що означає "своє мистецтво" (*La recherche*, 2004, №378). Апостроф об'єднує два слова *son* і *art* усупереч правилам уживання. Розвага отримала таку назву недаремно, оскільки розв'язок її

полягав у мистецтві відтворити багатокольорову картинку за принципом копіювання, тобто сканера. Об'єднавши таким чином два слова в одне на графічному рівні, утворився звуковий комплекс, що нагадує вимову слова *scanner* – [skaner] й тим самим зв'язує назву гри з принципом її виконання. Лексеми, що утворюються в результаті графічних спрощень, приваблюють та швидко розповсюджуються на сторінках французьких газет, журналів та іншої друкованої реклами [Станіслав 2005]. Не останню роль в утворенні назв такого зразка відіграє інтервал (або радше його відсутність): *l'hiverrusse, moncafé, kenzoair*.

У контексті вказаної проблеми досить ілюстративною є лексема, в якій вжито пунктограму (знак оклику) з бажанням надати образності та компактності всім графічним знакам: ! *N S E R M* (*institut national de la santé et de la recherche médicale*) назва утворилася у результаті поєднання літерної та нелітерної графіки (La Recherche, 2004, №378). Власне сам вигляд знака оклику нагадує перевернуту літеру *i*. Вибір нелітерного знака в ролі літери розширює його функціональні можливості. Адже в такому разі нелітерний знак отримує відповідний фонетичний аналог і одночасно виступає показником надважливої інформації, виконуючи прагматичну функцію.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, ми обґрунтували, що нелітерні знаки французької орфографії виступають графічними одиницями писемної мови, що реалізуються на різних рівнях мовної структури, що доводить їх поліфункціональність та значущість на письмі. Результати проведеного аналізу дозволяють окреслити коло проблем для подальшого опрацювання. Перспективним вбачається дослідження функціонування нелітерних знаків у дещо іншому семіотичному статусі, приміром як ідеограм, піктограм французької орфографії тощо.

Література

Веденина Л.Г. Пунктуация французского языка. – М.: Высшая школа, 1975. – 168 с.

Крючков Г.Г. Орфографіка сучасної французької мови // Наукові записки. КНУ ім. Т.Шевченка. – Т.ХІІІ. – Інститут філології. – Київ: КПДВ Педагогіка. – 2004. – С. 148-159.

Лабенко О.А. Нелітерні графічні засоби диференціації омофонів у французькій мові // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. КНУ. – К.: Логос. – 2003. – Вип. 9. – С. 154-158.

Станіслав О.В. Прагматичний аспект використання нелітерних знаків французької орфографії // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. пр. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2005. – Вип. 7. – С. 138-141.

The article gives the review on the functional possibilities of non-alphabetic signs in the French language. The functional analysis demonstrated that non-alphabetic signs of the French orthography are polyfunctional graphical units which perform such main functions: phonographic, graphically marked, content discerning, pragmatic.